

S. Lackovits Emőke

MÁRIA ALAKJA A VESZPRÉM MEGYEI REFORMÁTUSOK VALLÁSGYAKORLATÁBAN

(Adatok a XVIII–XX. századból)

1744-ben P. Csupord Ince vezetésével a tihanyi római katolikus hívek Felsőőrsre mentek a Mária Magdolna napi búcsúra. Hazafelé mentükben rájuk rontottak a balatonfüredi temetőben elbújt, botokkal, fejszékkel, sarlókkal, seprűkkel és kardokkal felszerelkezett reformátusok. A kálvinistából római katolikussá lett Fehér Gergely tihanyi takácsmesterről letépték ruháját, majd a szerzetesre támadva kiabálták: „Csak azt a penteles barátot üsd, az ilyen adta-teremtettét! Csak azt verd!” Végül Polányi János jobbágy mentette ki őt kezeikből. Azután a búcsúsok által vitt Mária szobornak estek: „Törjük össze ezt a k... Máriát diribre-darabra!” – mire a jámbor hívők körülvették a szobrot és testükkel védték meg azt.¹

Az 1671–1681 közötti esztendőekben a veszprémi káptalan templomfoglalási ügyekben végzett kihallgatásokat a környéken, 11 kérdést téve fel a beidézeteknek. Nemesvámoson a tanúk a reformátusok ellen vallottak, elmondva többek között mindazt, amellyel a megnevezettek Szűz Máriát gyalázták. A vallomások szerint Csizmadia Dávidné a következőket mondta Kisasszony napján: „Nagy Asszon Kis Asszon, szinte olyan Asszon, mint én! Úgy sz...t, h...ott, valamint én, nem volt különb asszon én nálamnál!”² Szűcs György szerint pedig: „...szintén olyan a szent Szűz Mária, mint az ő felesége.”³

1727-ben, amikor Somlószlólsőn a plebánost az evangélikusok kiverték a faluból, holmiját a parókiáról kidobálva egy szekérre hányták, s az ott lévő Mária képet a következő felkiáltással vetették a szekér tetejére: „...ülj föl Mária a szekérre, s menj dolgozra!” A beidézett lutheránus tanuk a vizsgálóbizottság előtt azt vallották, hogy a képet ezen mondással helyezték el a szekéren: „...gyere édes Máriám, téged is kiviszlek.”⁴

Mi ébresztette fel és szította a protestánsoknak, s ezen belül is a keresztény reformátusoknak nem egyszer gyűlöletbe átcsapó ellenszenvét Isten anyja iránt? – vetődik fel a jogos kérdés. A történeti adatok bizonyossága szerint nem Mária személye, hanem a római katolikus papság és a földesurak erőszakos rekatolizációs törekvései, térítő tevékenysége váltotta ki és táplálta azt. Mária alakját ennek értelmében magával a katolicizmussal azonosították a reformátusok, s a vele szembeni

¹ Sörös 1911. 158.

² Veress–Hudi–Ács–Palágyi 1994. 83.

³ Veress–Hudi–Ács–Palágyi 1994. 84.

⁴ Hítbéli iratok VeML 1727.

gyűlölködés a római katolikus egyháznak és képviselőinek szolt valójában. A XVII. század második felétől a XVIII. század végéig, a Türelmi Rendelet meghozataláig mindennaposakká váltak a templomfoglalások, sőt templomrombolások, a református prédikátorok, iskolarektorok elűzése, s helyükbe gyakran licenciátusok ültetése. Nem mondható kevésnek a bebörtönzések száma sem, de előfordultak megkínzások, protestáns lelkészek, tanítók gályára hurcolása, valamint a protestáns lakosság rendszeres zaklatása.⁵ Természetesen, amikor tehették, a protestánsok sem riadtak vissza a tettelegességtől a római katolikusokkal szemben.

A hitükhöz hűségeseeknek gyakran a megaláztatások sorozatát kellett elszenvedniük. A Dunántúl abban a sajátos helyzetben volt, hogy területén már a XVII. században három keresztény egyház létezett és az itt élők e három felekezet (római katolikus, evangélikus, református) között oszlottak meg, nagy számbeli ingadozást mutatva. Hovatartozásukat nem mindig önként, szabad elhatározásból döntötték el, gyakorta erőszakkal térítették őket egyik vagy másik egyházba, amely a különböző egyházakhoz tartozó személyek, közösségek egymáshoz való viszonyát is erőteljesen befolyásolta.

A XVI. században, egészen a XVII. század elejéig a katolikus egyház szétzilálódtott, s szinte akadálytalanak bizonyult a reformáció térhódítása. A lakosság 75–80%-a protestánsra lett, pl. a Veszprémi Egyházmegyében mindössze öt plebánia maradt meg. A katolikus mintájú egyházkormányzatot azonban mindezek ellenére a protestánsok megőrizték

A nagymérvű paphiány miatt a római katolikus közösségek, „baromként élni nem akarván” protestáns lelkipásztort fogadtak. Nem volt csekély a protestáns lelkipásztorokból lett u. n. konvertita licenciátusok száma sem.⁶ Gyakori volt ekkor még a római katolikusok és protestánsok közös templomhasználat is.

A Veszprémi Egyházmegyében élő reformátusoknak azonban a XVII. századi zaklatások után a XVIII. században, már Padányi Bíró Márton püspökségét megelőzően is újabb méltánytalanságokat kellett elszenvedniük Wolkra Ottó vespri püspöktől, aki 1710-ben került az Egyházmegye élére, megszüntetve a vespri és néhány Veszprém környéki református közösség vallásgyakorlatát.⁷ További üldöztetésben volt azután részük Reyser, majd Lécs Ágoston tihanyi apátoktól⁸, Zirc környékén pedig a ciszterciektől.⁹

A protestánsokkal szembeni erőszakos cselekedetek elindítójának a földesúri jog gyakorlása bizonyult, „akié a fundus, azé a capella” elve alapján. Az 1681. évi Soproni Országgyűlés a földesúri jogok épségben hagyásával biztosította a protestánsok szabad vallásgyakorlatát, meghagyva templomaikat is, ha azok nem voltak római katolikus módra felszentelve. Az elvett templomok helyett pedig templomépítésre telket kellett számukra biztosítani. Ezek voltak a törvényben megjelölt, azaz articuláris helyek.¹⁰ Az 1691. évi Explanatio Leopoldina viszont a tör-

⁵ Thury 1886., 1889., 1893. és Tóth 1927.

⁶ Tóth 1921. 26–27.

⁷ Körmendy 1995. 28–30. és Thury 1893. 29.

⁸ Sörös 1911. 158.

⁹ Thury 1886. és Tóth 1927.

¹⁰ Révész 1995. 28.

vényt félreértelmezve, a protestánsok nyilvános vallásgyakorlatát ezen articuláris helyekre korlátozta, másutt csak magánvallásgyakorlatot engedélyezett.¹¹ 1701-ben a törvényt azzal a rendelettel egészítették ki, amelynek értelmében a töröktől visszafoglalt területen csak a római katolikusok rendelkezhettek a vallás szabad gyakorlatával.¹² 1731-ben az I., majd 1734-ben a II. Carolina Resolutio megerősítette a Lipót-féle törvényeket. Ezek szerint:

1. A protestánsokat mindenhol a római katolikus plebánosoknak történő stóla-fizetésre kötelezték.

2. Kötelezővé tették számukra a római katolikus ünnepek megtartását. Az ünneprontást szigorúan büntették, ezért maguk a lelkipásztorok figyelmeztették híveiket a törvény betartására.¹³

3. A jobbágyok vallásukat csak királyi jóváhagyással változtathatták meg.

4. A protestáns lelkipásztorokat a keresztség kiszolgáltatásában a katolikus püspök, ill. esperes felügyelete alá helyezték. A nem articuláris helyeken megkeresztelt református gyermekeket a plebánosokkal újra meg kellett kereszteltetni.¹⁴

5. A házassági ügyeket a római katolikus püspöki székek elé utalták.

6. A vegyesházasságok érvényességét a katolikus pap előtt való megkötéstől tették függővé.

7. A közhivatalok betöltését a decretális eskü (a szentekre és Szűz Máriára) letételéhez kötötték¹⁵, ami miatt sokak tartózkodtak bármilyen közhivatal vállalásától.

Mindezekhez helyi túlkapások, külön rendeletek társultak. Így pl. több helyen megtiltották a reformátusoknak az articuláris helyek istentiszteletein való részvételt, ami miatt az éj leple alatt szöktek el ezekre a helyekre, vagy lelkipásztor nélküli istentiszteletet tartottak. Ennek következtében előfordultak pap nélküli temetések is. Kényszerítették őket továbbá az Oltáriszentség előtti térdre borulásra, ha az azt vivő pappal bárhol összetalálkoztak, helyenként (Tihany, Révkomárom, stb.) pedig misehallgatásra.¹⁶ Nem mondható elenyészőnek azon esetek száma sem, amikor egy-egy közösségbe pap hiányában felkészületlen licenciátust küldtek, ugyanis katolikus egyházi részről kialakult az a vélemény, hogy a leggyengébb, legtajékozatlanabb licenciátusok is megtűrésre méltók, mert elzárják „a tudatlan, ártatlan nép” előtt a protestáns prédikátorok útját.¹⁷

1745–1762-ig töltötte be a Veszprémi Római Katolikus Egyházmegye püspöki tisztét a reformátusból római katolikussá lett Padányi Bíró Márton, aki a katolikus restaurációnak új lendületet adott, nem riadva vissza az erőszak alkalmazásától sem egyházépítő munkájában. A gazda gondosságával, a törvényesség szellemében tevékenykedett, a törvények betartatásán munkálkodva, előmozdítva és biztosítva a római katolikus vallás uralkodó jellegét, teljes fölényét. Felállított 87

¹¹ Révész 1995. 29.

¹² Révész 1995. 29. és Tóth 1940. 20.

¹³ Thury 1889. 29.

¹⁴ Sörös 1911. 158.

¹⁵ Révész 1995. 41–42.

¹⁶ Thury 1893. 29–30., Kósa 1991. 137., Thury 1886. 33–34., Sörös 1911. 158.

¹⁷ Tóth 1921. 26–27. és 80., 88.

plebániát, megújított és felépíttetett 205 templomot, kápolnát, elfoglalt 19 protestáns templomot (a visszafoglalások ebben nem szerepelnek!), 18-at pedig leromboltatott, 28 helyről elűzte a protestáns lelkipásztort, 40 helyen pedig megszüntette a protestáns vallásgyakorlatot.¹⁸ Minden esetben törvényadta jogával élt, míg az intézkedéseivel szembeszálló, azoknak ellenálló, vallását, egyházát és hitét védelmező protestánsok törvénytelen módszerekkel, törvényellenesen cselekedtek, mivel nem létezett őket védő törvény. A térség protestáns lakossága számára ez volt a legnagyobb veszteségeket hozó időszak, amely olymódon szembeállította egymással a két egyház tagjait, hogy annak hatásai a 20. század közepéig érezhetőek voltak.

A számtalan sérelem, megaláztatás, meghurcoltatás, üldöztetés az itt élő reformátusság előtt nemkívánatossá, sőt, gyűlöletessé tette a római katolikus jelképeket, így Szűz Mária alakját is. Valamennyit az erőszakosan térítő katolikus lelkipásztorokkal azonosították. Ellenszenvüket mind ezekre, mind pedig arra a római katolikus lakosságra is kiterjesztették, akikkel hosszú ideig békésen együtt éltek. Nem számított ritka kivételnek az olyan kijelentés, mint amit a révkomáromi vár kapitánya, Drahosóczy tett: „a boldogságos Szűz Máriára és minden szentekre” megesküdött, hogy a börtönben rothadnak el az oda bezárt protestáns lelkészek, ha vissza nem térnek a római katolikus egyház kebelébe.¹⁹ A protestánsok visszatérítésére megalakult Mária-Társaságok tagjai pedig arra kötelezték magukat, hogy évente legalább egy lelket visszatérítenek.²⁰ Mindezek után ugyan érthető, de el nem fogadható az olyan és hozzá hasonló vélemény, mint amit a fehérvárcsurgói lelkipásztor, köveskői Oláh Sándor fogalmazott meg az 1827-ben a templomnak ajándékozott haranggal kapcsolatban. Ennek oldalán ugyanis a keresztre feszített Krisztus és Szűz Mária volt látható, amely látvány a következőket mondatta vele: „...azokat Isten segítségével le fogom ráspolyoztatni...”²¹ (Erre végülis nem került sor, a józan ész az érzelmek fölé kerekedett.)

Mindezek a sérelmek, valamint bizonyos történelmi tények:

- a.) a reformáció térségünkben állandó belharcok árnyékában terjedt és szilárdult meg,
- b.) a lutheri és a kálvini ág későn vált szét,
- c.) a protestánsok az esetek döntő többségében római katolikusokkal éltek együtt e térségben,
- d.) a reformációt támogató földesúr patrónusok közül sokan a végleges egyházszakadás megakadályozásában reménykedve nem szakítottak a katolicizmus bizonyos külsőségeivel. – sajátos helyzetet teremtettek.²²

Az ellenreformáció erőteljes, elsőprő hullámai el sem csitultak még, már itt is megjelentek a hitéletet megújító és megerősítő jezsuiták. Kitűnő hitszónokaik, hitoktatóik nem egyszer olyan hatással voltak protestánsokra is, hogy többekben

¹⁸ Pehm 1934. 120–121., 123., 127.

¹⁹ Thury 1889. 36.

²⁰ Thury 1886. 33.

²¹ Thury 1885. 34.

²² Lackovits 1991. 313–318.

felébredt a római katolikus egyház iránti rokonszenv, sőt, Szűz Mária tisztelete is. Szentbeszédeikből nem hiányzott a *Regnum Marianum* eszméjének megfogalmazása, főként azonban a Szent Szűz tisztelete képezte ezeknek középponti gondolatát. Mária ünnepeken helyenként külön szónokok szolgáltak. Szűz Mária alakjában állították a hívek elé a szeplőtelenül fogantatottat, a fájdalmak Anyját, a magyarok Nagyasszonyát.²³

Elsősorban és különösen a gyermekekre voltak a hitoktatáson keresztül rendkívül nagy hatással a jezsuiták. E hatás gyakorlására minden lehetséges alkalmat megragadtak. Különösképpen a Szent Szűz tiszteletét terjesztették és erősítették közöttük, amellyel a protestáns gyermekekre ugyancsak hatottak, sőt, rajtuk keresztül még szüleikre is. Utóbbiak köréből e korból Szűz Mária tiszteletére vonatkozó adatokat jegyeztek fel, sőt azt is, hogy akadt, aki munka közben a Szűzanyáról szóló énekeket énekelt (*Annae litterae Provinciae Austriae* 1744, 1749), áttérések azonban mindezek ellenére csekély számban fordultak csak elő. A Celli Madonna csodatévő szobrának felállítása azonban helyenként még a katolizálás előidézője is lett.²⁴

Természetesen a protestáns lelkészek igyekeztek megakadályozni híveik körében a jezsuiták vezette missziókon való részvételt. Ugyanakkor azt mégsem tudták meggátolni, hogy a szentelmények közül a sok gyógyulást eredményező Mária-vízhez hozzájuthassanak, belőle haza vigyenek és betegség vagy tűzvész ellen használják.²⁵

Mindezek kétségtelenül csapásokat jelentettek a református közösségekre. A hozzájuk társuló anyagi nehézségeket és egyéb belső bajokat a reformátusok igazán nem tudták kiheverni.

A római katolikus vallás és képviselői iránti ellenszenv mindezek ellenére sem csökkent református oldalon. Ugyanakkor viszont a református közösségek a római katolikus lakossággal éltek együtt, amely meg nem szüntethető ellentmondáshoz társult még ama tény, hogy a protestáns vallások a római katolikusból szakadtak ki, s ez a kiszakadás nem egyszerre történt meg. Mindezek azt eredményezték, hogy a vallásos népeletben napjainkig olyan elemek, jellemzők is megőrződtek, amelyek reformáció előtti, ill. katolikus vallási gyakorlatból kerültek a reformátusba.

A XIX. század elején hódított tért a teológiai racionalizmus, s nyerte meg a legkiválóbb lelkészeket. 1848 után, különösen az 1850-es, 60-as években nagy erővel lángolt fel a vita az ortodoxiát képviselő confessionalisták és a teológiai liberalizmus hívei között, miközben a falvak református népe – bár ezek hatásától nem teljesen mentesen – egyfajta önálló utat járt, amelyben mind gondolkodásban, mind vallásgyakorlatban a hivatalos állásponttól eltérő nézetek is jól megfértek egymás mellett.²⁶

²³ Jánosi 1935. 16.

²⁴ Jánosi 1935. 21-23.

²⁵ Jánosi 1935. 35., 45., 48.

²⁶ Szeremlei 1874. és Kósa 1983. 211-235.

A XIX. század racionalizmusa, liberalizmusa ugyancsak hozzájárult ahhoz, hogy egyes személyek, közösségek különösen nyitottá váljanak az érzelmekre erőteljesebben ható római katolikus vallásra, ill. ennek egyes jelenségeire. Az üldöztetések elmúltával részben fokozatosan elhalványodtak bizonyos negatív emlékek, míg mások élénken megmaradtak, s a falusi református lakosság vallásgyakorlatában már sok esetben másképp ítéltettek meg mind a szentek, mind maga Mária is. Ugyanakkor hangsúlyozni kell azt, hogy a többség azonban nem szakadt el a hivatalos református tanítástól.

Mária, Jézus Krisztus anyja, tisztelete a katolikusok hitéletének természetes velejárója.²⁷ A református felfogás mély tisztelettel övezi Máriát, mint Jézus Krisztus anyját, mint az Isten kegyelméből kiválasztott személyt, de közbenjáró szerepét nem fogadja el. Ez a különbség a lényege a kétféle tiszteletnek.

1545-ben az Erdődi Zsinaton kimondták: „... az Úr Jézus Krisztus igaz Isten és ember, örökkévaló áldozó pap és a mi egyetlen közbenjárónk az Atyaisten és miközöttünk, bűnös emberek között...” Az 1562. évi Debreceni Hitvallás szerint: „Krisztus az egyetlen közbenjáró. A szentek nem közbenjárók, nem közvetítők: Szűz Mária sem közbenjáró. Mert a megváltó és közbenjáró hivatalát semmi tevékenység sem tölthette bé.” Ezt egyaránt hangsúlyozták a XVI. és XVII. században tartott zsinatokon.²⁸ Máriának mindezek értelmében a református népi kegyességben sem lehetett helye. Walter Lütti német teológus szerint „úgy tekintjük Máriát, mint egy prominens személyt hozó hajót.”²⁹ A 16 kutatóponton³⁰ végzett helyszíni gyűjtés alapján általában elmondható, hogy ma a megkérdezettek Szűz Máriában elsősorban Jézus anyját tisztelik, továbbá azt az engedelmisséget, amellyel Istentől kapott szerepét, feladatát fogadta. A megkérdezett asszonyok többsége a Szent Szűz életét példának tartja. Korábban, az 1930-as, 40-es években a többség közömbös volt iránta (ami a férfiakra ma is elmondható), általában nem beszéltek róla. Református többségű helyeken személyét a katolicizmussal azonosították, mindent elvetve vele kapcsolatban. Előfordult gyűlölködő magatartás is vele szemben, amelyre a recens néprajzi adatok is szolgáltatnak példákat. Így Nemesvámoson egy református-katolikus vegyesházasságban a református férj jegyesként ígéretet tett, hogy jövőbelijét Mária tiszteletében nem fogja háborgatni, meggátolni. Így kerülhettek ki a szoba falára a Máriát ábrázoló szentképek. A házasságkötést követő esztendő elmúltával a férj egy napon rászólt feleségére: „Meddig köll még ezeket nézmem? Tüntesd el innét!” Ennél durvább eset történt meg Szentgálon. A református férj egy ideig elviselte a szobában álló Mária szobrot, majd türelmét veszítve meghagyta feleségének, hogy bárhová, de távolítsa azt el onnan. Az asszony a kamrában álló kászli tetejére helyezte el a lourdesi Máriát ábrázoló szobrot, így tüntetve el férje szeme elől. Egy alkalommal

²⁷ Waculik 1938/39. 59.

²⁸ Kiss 1881. 10., 192., 304., 539., 672.

²⁹ Főtiszteletű Tislér Géza ref. püspökhelyettes szíves szóbeli közlése.

³⁰ Veszprém paraszttvárosi negyede, Balatonfőkajár, Lepsény, Nyárád, Adorjánháza, Egeralja, Füle, Soponya, Szenna, Nemesvámos, Szentgál, Mezőkomárom, Csopak, Balatonfüred, Berhida, Kiskovácsi.

az asszony távollétét kihasználva, a férj bement a kamrába, s a szoborra kent egy köcsög tejfölt. Hazatérő feleségének kárörömmel mondotta: „Most megnézheted, mit csinált Máriád!” A hitében megbántott asszony sírva mosta le a szobrot, s rejtette el ura elől.

Ma is – értvén alatta az elmúlt kb. két évtizedet és napjainkat – a Máriáról alkotott vélemények alapján különbséget kell tennünk: I. református többségű falvak, II. gyakorta vegyesházasságot kötő közösségek és III. vegyesvallású családok között.

I. Református többségű falvakban vagy közömbösek Mária iránt – ez többnyire a férfiakat jellemzi – vagy a már említett általános tisztelettel beszélnek róla, hangsúlyozva, hogy közbenjáróként nem tudják elfogadni. Az asszonyok, a gyermekeket nevelő vagy őket már felnevelt anyák az esetek jelentős hányadában az anyát tisztelik benne is. Gyakori viszont a vele kapcsolatos bizonytalanság. Még kegyes református családokat sem foglalkoztat egyáltalán személye, a vele kapcsolatos kérdéseket meglepődve, értetlenül fogadták. Ezekben a közösségekben a hivatalos egyházi tanítás a meghatározó. 1931-ben Illyés Endre a magyar református földművelő nép vallásos világáról írott könyvében, döntő többségben ugyan alföldi adatokra támaszkodva, de meg sem említette a közösségek Máriáról alkotott képét, véleményét, vagy az iránta megnyilvánuló tiszteletet. Ugyanígy nem foglalkozott vele 1940-ben Makkai Sándor sem.³¹ Pedig Máriáról maga Kálvin is nyilatkozott. Szerinte Isten őt akkor méltatta a legnagyobb tisztességre, amikor Fia anyjává választotta. Minden hívő előtt követendő példaként álló engedelmessége, alázata. Boldogsága, igazsága, élete, erényei, kiválósága: mind Isten ingyen bőkezűségének következményei.

II. Azokban a falvakban, ahol gyakori volt a vegyesházasság, a férfiak többsége ugyancsak közömbös, Mária személye nem foglalkoztatja őket. Előfordulnak azonban közöttük néhányan, akik általános tisztelettel szólnak róla, sőt, akadt eképpen vélekedő is: „Ha nem közbenjáró, akkor nincs baj, de ha igen, akkor jobb tisztelni.” A Mária személyét illető bizonytalansággal itt ugyancsak gyakorta találkozhatunk. Az asszonyok az előzőekhez hasonlóan az anyát látják benne, mély együttérzéssel és tisztelettel az anyai fájdalom iránt, de többségük közbenjárói szerepét nem fogadja el. Vannak azonban kivételek, akik valami nagy bajban vagy veszedelemben titkon hozzá fordulnak, anyai közbenjárásáért fohászkodnak. Ilyen volt pl. az a szintiszta református családban élő református fiatalasszony, aki a megérkezni nem akaró gyermekáldásért fordult Máriához, segítségét kérve, s ebben reménykedve – vallomása szerint nem hiába. Hasonló eset azé a református bábáé is, aki egy-egy nehéz szülés esetén letérdelve kérte Mária segítségét és könyörgése meghallgattatott. Egyedülálló annak a mélyen hívő református asszonynak az esete Kiskovácsiban, akinek álmában jelent meg Szűz Mária, jelezve neki katonafia elvesztését, s egyben vigasztalva is őt.

E két közösségtípusban azonban mindezek ellenére elfogadhatatlannak tartják a Regnum Mariánium gondolatát. Érdekes, hogy a Máriát ábrázoló képeket az asszonyok egy része szívesen elfogadja, de csakis azokat, amelyeket énekeskönyvükbe tehetnek. Van, aki a fatimai Szűz képét is itt őrzi, sőt, katolikus szom-

³¹ Illyés 1931. és Makkai 1940.

szédjával maga is elment a szobor előtti ájtatosságra. A többség azonban a Mária ábrázolásokat elmondása szerint nem tenné ki a lakásban, s maga ilyesmit soha nem vásárolna. Számukra Mária nagyobb tisztelete nem hiányzik. Mária szeplőtelen fogantatása sokak számára hihetetlen, a többséget azonban ugyanúgy nem foglalkoztatja, ahogy a predestináció sem. Az asszonyok egy része viszont Istentől kapott ajándéknak tartja.

III. Vegyesvallású családokban a református férj többnyire közömbös maradt, marad – néhány említett, kirívó esettől eltekintve – Mária iránt, katolikus feleségét azonban hitében általában nem háborgatja. Fordított esetben viszont a református feleséget többnyire megragadja Mária alakja, az Istenanyáé, a Fájdalmas Anyáé. Urát az ilyen szívesen elkíséri a templomba is. A szoba falára vagy a szublót tetejére Mária ábrázolásokat is elhelyez, nem idegenkedik tőlük. Közöttük fordul elő leggyakrabban a Szent Szűzhöz való fohászkodás. Különösen gyakori, sőt általános a testi kínokkal küzdők, az anyai szeretetet nélkülözők és anyjukhoz az átlagnál jobban ragaszkodók között. Az ilyen és hasonló terheket hordozók az égi anyát látják Szűz Máriában, aki szószólójuk az Úr Jézusnál, akitől nyomorúságukban segítséget várhatnak, s várnak, sőt kapnak, s akihez ezért hűségeselek, akinek ezért hálások. Ők azok, akik elfogadják Magyarországot, mint Mária országát. Ők azok, akik nem kételkednek Mária szeplőtelen fogantatásában, s akik hisznek a Mária-jelenésekben is. Egyik nehéz sorsú, súlyos testi kínokkal küzdő, gyermektelen református özvegy-asszony véleménye szerint: „Ha szeretünk valakit, akkor a képét is szeretjük, tiszteljük, ápoljuk. Én így vagyok Máriával. Ha bajban vagy, nem hívod a te édesanyádat? Így hívom Máriát.” Sajátkezűleg egy gobleinképet is készített, amely Szűz Máriát ábrázolja a gyermek Jézussal. Amíg élt az ura, közösen imádkoztak alatta. Nagy keserűségében, fájdalomak között gyakran fordult a Szent Szűzhöz: „Könyörögtem, hogy segítsen. Ránéztem és éreztem, hogy segít. Ha nem tudok imádkozni, akkor hűtlen vagyok. Mondom is, hogy hűtlen voltam hozzád. Amikor csak ránézhetek a képre, ránézek, mindig kérem Máriát, hogy könyörögjön értem. Olyan, mintha élő lenne, kinyújtja felém a kezét is.” Egyik esztendőben hosszú időre csaknem mozgásképtelenné vált, templomba sem mehetett. Mivel úrvacsorás ünnep következett és szeretett volna az úrvacsorával élni, Máriához fohászkodott. Közbenjárását kérte, hogy csak a templomig tudjon elmenni. „Mária meghallgatott” – mondta örömmel. „Ez volt az egyik legboldogabb ünnepem. Egyedül el tudtam menni és vehettem úrvacsorát.” Egy másik, vegyesházasságban élő asszony gyermeke súlyosan megbetegedett. Naponta kérte Mária közbenjáró segítségét érte. A gyermek tökéletesen meggyógyult, amit annak is tulajdonít, hogy a Szent Szűz meghallgatta könyörgését: „Mária megsegített.” – emlékezett vissza az esetre.

Egyedülálló, egy ugyancsak vegyesházasságban élő, de református férfi vélekedése, aki Szűz Mária komolyabb tiszteletét hiányolta a reformátusok között. Ahogy megfogalmazta: „A Tízparancsolatban is az áll, hogy tiszteld atyádat és anyádat! Mária pedig az Isten anyja, ez a parancsolat tehát az ő tiszteletére is vonatkozik. Javasolni fogom a tiszteletes úrnak” – mondotta egyik beszélgetésünk végén – „hogy fektessenek nagyobb hangsúlyt Mária tiszteletére.”

A reformátusok között is kimutatható, mély hittel párosuló, Mária iránt megnyilvánuló különös tiszteletet a rendelkezésre álló adatok birtokában ma még egye-

di esetként kell kezelnünk, bár értelmezhetők ezek a szükségbe jutott ember általános magatartásaként is, egyfajta lelki állapot megnyilvánulásaként. Reménykedő segítség kérése fogalmazódik meg a felsoroltakban. Ahhoz a mennyei anyához fordultak, fordulnak ilyenkor, aki ugyanakkor emberi egyszersmind.

Mária elragadtatott tiszteletére már a XVIII. századból is ismeretes reformátusok köréből írásos feljegyzés, bár ez sem sorolható a mindennapi esetek közé.³²

A dunántúli reformátusság különböző típusú közösségeiben két évszázad alatt Szűz Mária személyének, szerepének értékelésében nagy változás követhető nyomon. Sokkal árnyaltabb ez a kép, mint feltételeznénk. Szívós, kitartó gyűjtőmunkával közelíthető meg és csak nagyon türelmes kivárással lehetséges e gondolatok, e hitéleti jellegzetességek közelébe férkőzni.

A témakörben végzett néprajzi vizsgálatok arra engednek következtetni, hogy ma is bizonyítható és érvényes Révész Imre református teológus megállapítása: „...a keresztyén életnek a teljességét egyetlen egyház, egyetlen felekezet, egyetlen tan és egyetlen szertartás sem képes maradék nélkül kimeríteni... mind csak rész szerint való jelenségek...együtt alkotják a Krisztus testét, a láthatatlan... anyaszentegyházat. Ebbe a mennyei testbe azonban ki-ki a saját földi egyházának dajkáló, nevelő segítségével nő bele”³³ – miközben – tehetjük hozzá – erőteljesebben vagy kevésbé hatnak is egymásra e vegyes lakosságú és vallású vidéken, a Dunántúl közösségeiben.

Irodalom

ILLYÉS Endre

1931 A magyar református földművelő nép lelki élete, különös tekintettel vallásos világára. Szeged.

JÁNOSI Gyula

1935 Barokk hitélet Magyarországon a 18. században a jezsuiták működése nyomán. Pannonhalma.

KISS Áron

1881 A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései. Budapest.

KÓSA László

1983 A vallási közönyösség növekedése Magyarországon a 19. század közepén. Népi Kultúra – Népi Társadalom. Budapest.

KÓSA László

1991 A magánélet vallásossága. Budapest. Helikon 1–2.

KÖRMENDY József

1995 Volkra Ottó Ker. János veszprémi püspök élete és munkássága 1665–1720. Veszprém.

³² Rettegi 1970. , Székely 1978. 593–597., Sinkó 1958. 248–253.

³³ Révész 1923. 9.

LACKOVITS Emőke, S.

1990 A Dunántúl reformátussága. Kézirat.

LACKOVITS Emőke, S.

1991 Katolikus elemek a református népi vallási gyakorlatban (Közép-Dunántúl XIX. század II. fele–XX. század). Egyházak a változó világban. Esztergom. 313–318.

MAKKAI Sándor

1940 A magyar reformátusság egyházi élete. Budapest.

PEHM József

1934 Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora. Zalaegerszeg.

RETTEGI György

1970 Emlékezetre méltó dolgok. Bukarest.

RÉVÉSZ Imre

1923 A mai magyar kálvinizmus. Budapest.

RÉVÉSZ Imre

1995 Egyháztörténelem. Budapest.

SINKÓ Ferenc

1958 Magyarok Máriája. Vigilia.

SÖRÖS Pongrácz szerk.

1911 Pannonhalmi rendtörténet. A tihanyi apátság története. Budapest.

SZEREMLEI Sámuel

1874 Valláserkölcsei és társadalmi élet 1848 óta Magyarországon. Budapest.

SZÉKELY László

1978 Katolikus hagyományok az erdélyi református székelyek néprajzában. Vigilia.

THURY Etele

é. n. Árva eklézsiák a Veszprémi Református Egyházmegyében. Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár I. Pápa.

THURY Etele

1885 A fehérvárcsurgói ev. ref. egyház rövid története. Pápa.

THURY Etele

1886 A zánkai ev. ref. egyház rövid története. Budapest.

THURY Etele

1889 A révkomáromi ev. ref. egyház története a XVI–XVII. században. Budapest.

THURY Etele

1893 A veszprémi refoormátus egyház története. Budapest.

TÓTH Endre

1927 A Pápai Református Egyházmegye története. Pápa.

TÓTH Endre

1940 A Belső-Somogyi Református Egyházmegye Mária Terézia korában. Csurgó.

TÓTH Kálmán

1921 A licenciátusi intézmény Magyarországon. Budapest.

WACZULIK Margit

1938/39 Szűz Mária tisztelete kereszténységünk első századaiban. Regnum.

VERESS D. Csaba–HUDI József–ÁCS Anna–PALÁGYI Sylvia
1994 Nemesvámos története. Veszprém.

Ezúton mondok hálás köszönetet adatszolgáltatóimnak, akiknek segítségével megszülethetett ez a munka.

Emőke S. Lackovits

Blessed Mary in the Religiosity of Calvinist Believers in Veszprém County

From the second half of the 17th century to the end of the 18th century the Calvinist population of Transdanubia was regularly offended and harassed. Churches were occupied and robbed, school masters were sent away and replaced by licentiates, people were put into prison, priests were tormented and condemned to the galleys. Those true to their faith had to suffer from constant humiliation.

Due to all these offences all the Roman Catholic religious symbols, including the figure of Virgin Mary, became undesirable, even hateful for Calvinist believers. On the other hand the peculiar historic situation had an influence on them: constant fighting within the church accompanying the spreading and consolidation of the Reformation, the late separation of the Lutheran and Calvinist branch, also the Protestants living together with Roman Catholics. All these, again the fact, that all Protestant denominations broke away also from Roman Catholic church, – not at the same time – brought about a few Catholic elements to survive up to now in the practise of Protestant folk religion.

The theological rationalism and liberalism of the 19th century also contributed to certain individuals and communities becoming especially open to Roman Catholic faith or to its particular phenomena appealing strongly to human emotions. As a result the veneration of Virgin Mary is noticeable as well to a certain extent.

This special veneration is different in the villages with a Calvinist majority or with frequent mixed marriages, again in families of mixed denomination. Since the 16th century the church has officially rejected the role of Blessed Mary as a mediator. Members of communities type one have taken their stand to this principle. Blessed Mary is respected as the mother of God – especially by women –, but her role as a mediator has not been accepted. In communities type two, where mixed marriages are frequent, this rejection is not obvious. In families of mixed denominations - communities type three – especially if the wife is Protestant, Blessed Mary can be venerated and accepted as a mediator. While the Calvinist husband remains indifferent.

The special veneration of Virgin Mary among Calvinist believers at present can be considered only as a unique case, the typical behaviour of the fallible human expressing appeal full of hope. Respect towards the mother who does everything for her child, children is also in the background. The image of Virgin Mary in Calvinist folk religiosity is more tinged than it was first thought. Constant and patient research work should be carried out in order to give a general idea of this image.